

Cs. Varga István
Számvetés Szőlősgyőrökön
Gárdonyi-Göre konferencia, Szőlősgyőrök, 2018.

Adósságtörlesztés számomra ez az előadás. Szőlősgyőrökön nemrég a komikum változatairól, a nevetés testi-lelki hatásairól beszélhettem, arról, hogy a nevetés a fájdalom egyik leghatékonyabb ellenszere, csökkenti a stresszhormonok szintjét, ellazítja az egész testet, erősíti az immunrendszer működését, javítja a vérerek működését, növeli a véráramlást. A sokat nevető ember ellenállóbb a betegségekkel szemben! A nevetés kedvező hatása, hogy feloldja a nyomasztó érzelmeket. A humor átsegíti az embert a nehéz helyzeteken, a csalódáson, a veszteségen – könnyebb vele optimistán szemlélni a világot. Ezért is említem meg azt a Jáki Sándor Teodóz Atyának is tetsző retorikai fordulatot: az egyszeri kanonok megpöcögtette a mikrofont, közben pedig azt mondta: „Baj van a mikrofonnal”. Amire a hívek ráfeleltek: „És a te lelkeddel.”

Most egy másik fontos feladatkörrel, Gárdonyiról és Keller Péter Gárdonyi-kultuszt szervező és kutató munkásságáról szólok. Értékkeresés és értékelmutatás a célom. A humor sajátos változatát, az iróniát hívom segítségül. Önironikusan Kosztolányi-szöveget idézek. A *Zsivajgó természet* című kötetben az ibolya szavai: „Közismert szerénységem tiltja, hogy nyilatkozzam. Ki az a pimasz, aki még nálam is szerényebb mer lenni?”

Komolyra fordítom a szót, bár hiszem, hogy mondandóm eddig sem volt komolytalan. Nem véletlen, hogy valaki mikor és hova születik, gyerekkorát hol tölti. Bennem már Szőlősgyőrök neve is felidézi Gárdonyi édesanyjának szülőfaluját, írófiának felnevelő faluját. Tudjuk: a költő, az író szíve a szülőföldön marad. Az alkalomhoz illőn Szent Pál *Szeretethimnuszának* konklúzióját idézem, Károli Gáspár fordításában: „Azért mostan megmarad az hit, az reménység, az szeretet, ez három, ezek között pedig leg nagyobb a szeretet.” (1. Kor.13) – Mert „ez három” jegyében megvalósuló összefogás nélkül meg sem születtek volna a győri Gárdonyi-Göre Napok, konferenciák, rendezvények, ünnepek, nem érheték volna meg öt éves jubileumunkat.

Keller Péter és Klotz Péter, korábban Holczmann Zsoltné Rita, most már Huber Éva hívására engem mindig a tisztelet és szeretet hozott Szőlősgyőrökre. Göre Gábor Gárdonyi derűs jókedvű alteregója, a győriek és az ideérkező vendégek iránti tisztelet és szeretet az útikalauzum. Gárdonyi szellemi-lelki örökségéről, Keller Péter munkásságáról, eredményeiről az érdemnek és a jó szándéknak kijáró tisztelettel szólok. Jáki Teodóz atya bibliai alaptételét idézem: „Mindenki úgy adjon, ahogy előre eldöntötte szívében, ne kedvetlenül vagy kényszerűségből, mert a jókedvű adakozót szereti az Isten” (2Kor 9,7)

A szőlősgyöri Gárdonyi-Göre örökség a Somogy Megyei Értéktárban

Országszerte létrejöttek a helyi és a megyei értéktárak... A Gárdonyi örökségről, kultuszról szóló szőlősgyöri *értéktár* egy örökségkönyv, melybe minősítetten bekerült az író györi tárgyi és szellemi hagyatéka. Keller Péter kezdeményezése, felterjesztése és komoly bizonyító apparátusa méltán aratott sikert. *Szőlősgyöri Gárdonyi-Göre öröksége* bekerült a Somogy megyei Értéktárba. *Gárdonyi Gézával kapcsolatos györi emlékek* Keller Péter felterjesztése szerint – szakterületenkénti besorolásban, a megyei érték fellelhetőségeit is megnevezve:

Épületek: – Nagy Sándor (Gárdonyi Géza anyai nagyapjának a kocsmája, ma Postakocsi csárda, Szabadság u. 20. – Ziegler Sándor által épített gőzmalom maradványai, Malom utca 5. – Gárdonyi Géza édesanyjának háza: Gárdonyi Géza utca 6. – Túli Antal háza, ahol Gárdonyi Géza utolsó szőlősgyöri tartózkodása alkalmával lakott, Gárdonyi Géza utca 56.; – Gyere Gáspár háza, Gárdonyi Géza utca 10; – Csagolyi bácsi háza, Gárdonyi Géza utca 12.; – Mari néni (Markovics Mari) háza, Kossuth tér 5. – Mittler Ignác (A *Doktor Gizella* című novella Gizellájának az édesapja) háza, Szabadság út 33. A kaszinó (Ahol Gárdonyi a *Falu rossza* darabot rendezte), Kossuth tér 4.

Családi sírok: A szőlősgyöri temetőben: Nagy Sándor (Gárdonyi Géza nagyapja) sírja. – Nagy Sándorné Henis Anna (Gárdonyi Géza nagyanyja) sírja. – Nagy Andras (Gárdonyi Géza nagybátyja) sírja. – Ziegler Dezső és Ziegler Béla (Gárdonyi Géza testvérei) sírja. – Mittler Gizella (A *Doktor Gizella* című novella Gizellája) sírja. – Mittler Ignác Mittler Gizella édesapja sírja. A szőlősgyöri romai katolikus templom kertjében: Pajzs Anna emlékfőfája, Kiss István egri fafaragó alkotása (2017) Gárdonyi konstatálja: „... öreganyám öreganyja volt Pajzs Anna.” A Gárdonyi család legódonabb családi emléke: *Pajzs Anna* sírköve és sírkőirata a somogyi földben, a szőlősgyöri temetőben: „*Itt nyugszik Pajzs Anna, / hét papnak az anyja. / Ötnek a szülője / kettőnek nevelője.*” A fejfa a leszármazottak ajándéka. Vajda Gábor plébános úr áldotta meg 2017-ben...

Szobrok: – Gárdonyi Géza-emlékmű a szőlősgyöri Gárdonyi Géza iskola kertjében levő Gárdonyi parkban (2003); – Göre Gábor szobra Fritzné Bellosevich Emese alkotása (2013), Szőlősgyöri Kossuth tér. – Ziegler Sándor, Ziegler Sándorné és Gárdonyi Géza domborműve Fritzné Bellosevich Emese alkotása (2016), a szőlősgyöri romai katolikus templom kertjének bejárata előtt...

Szőlősgyöri Gárdonyi-Göre konferenciák

Keller Péter a *Keresd a békét és járj utána* bencés alapelv szerint munkálkodik dédapja kultuszának ápolásán. (Forrása: 33. zsoltár, 15. vers.) A Gárdonyi-dédunoka kultúraörző és kultuszszervező, értékszemléletű minőségfejlesztő mérnök, aki másfél évtized alatt ismert családkutatóból elismert Gárdonyi-kutatóvá vált. Önzetlen ügyszeretettel szervez előadásokat,

konferenciákat, szakmai találkozókat. Nyilvános irodalmi és szellemi szolgálatot végez. Irodalmárokkal, fiatalokkal, idősökkel, érdeklődő, de még közömbös emberekkel is képes szót érteni, adatokat, tényeket közölni, nyilatkozni, interjút adni, sikeresen „kommunikálni”.

Fontossági sorrendet tart egy bizonyos fokú *ordo*, vagyis a *kánon* követelményeinek betartásával. A győri humor-konferenciák Gárdonyi-Göre Gábor jegyében váltak igazi szimpóziumokká. A szellemi lakomát, a valóságot és önismeretet gazdagító, szellemi élményeket a bőséges testi táplálkozás kíséri – a kenyér és bor jegyében: baráti asztaltársaságban. A tudományos célkitűzés és szakmai együttlét, Gárdonyi-megemlékezés mindig hangsúlyos a szervezésben. Klotz Péter polgármester és számos kiváló győri lakos, jeles borász és különböző foglalkozású támogató sikeres és önzetlen közreműködése az ismert Ady-verset idézi emlékezetembe: „Itt valahol, ott valahol, / Négy-öt magyar összehajol...(...) Miért is, miért is, miért is?” Ennek a mélyén is igei igazság rejlik, ha az Élet igéjét igyekszünk tettekre váltani: „Mondom nektek: Ha ketten közületek valamiben egyetértetek a földön, és úgy kérik, megkapják mennyei Atyámtól. Ahol ugyanis ketten-hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt 18,19-20)

A Gárdonyi-Göre-konferencia előadói, hallgatói, házigazdái és vendégei nem érdekközpontú, hanem érték-központú emlékezetközösséget képviselnek. Az eddigi győri konferenciák már egy szakmai-literátori közösség önazonosságát is kezdik megalapozni. Gárdonyi örökségének, irodalmi, szellemi-lelki értékeinek a tudatosítása adja a legfőbb célkitűzést, a szellemi-lelki hatóerőt. (Ismerjük Shakespeare intelmét: „Édes mézet ecetté ront a kontár; / Rothadt liliom büdösebb a gyomnál.” XCIV. szonett. A magyar nyelvi bölcsesség ezt így mondja: „Kinek nem tudója, gyilkosa az annak.”)

Ezek a konferenciák évről évre időszerű kérdésekkel szembesítik a hallgatóságot, az emlékező közösséget. Arról tanúskodnak: Szőlősgyőrön érdemes a helyi panteon-idea morálbölcseleti megalapozását támogatni, a Gárdonyi-Görétől eltanulható erényeket érdemes kiterjeszteni, a kultusz révén erősíteni spirituális egybetartozásunkat, kinyilvánítani az elért eredményeket, a Gárdonyi-település polgárainak áldozatra való hajlandóságát növelni, hatékony önreprezentációvá emelni, és az elért érdemeket intézményesen elismertetni.

A Gárdonyi-művek újrakiadásairól...

A Szent István Társulat Kiadójánál megjelent, kitűnően válogatott és szerkesztett Gárdonyi-könyvekhez Keller Péter elő- és utószót, fülszöveget írt. Személyes sikerét főképpen *Az élő Gárdonyi-arc* című könyv tanulmányai bizonyítják. Keller Péter rátalált a minőségfejlesztő-mérnöki érdeklődésének leginkább megfelelő lehetőségeire: *A Tengeren járók csillaga* (2005), az *Evangéliumi Álmodok* (2002, 2009) novelláskötet. A költő-Gárdonyi *istenes* verseit

csokorba gyűjtő *Útra készülés* (2007) A 2018-as év őszén *Az öreg tekintetes* kritikai kiadása várható a Szent István Társulat könyvkiadójánál.

Az irodalmi kultuszról – mogyoróhéjban

Irodalmunk kultikus szokásrendje genetikusan kötődik a kultuszhoz, végső soron *az istenkultuszhoz: a szakralitáshoz*. Örvendetesen szaporodik a kultuszkutató magyar szakirodalom. Az irodalmi kultusz kutatásban különösen *Dávidházi Péter, Jankovics Marcell, Praznovszky Mihály, Kerényi Ferenc, Mezei Márta, Tverdota György, Margócsy István, Tüskés Gábor, Porkoláb Tibor* és mások eredményei is jelentősek...

Praznovszky Mihály: „A szellemdiadal ünnepei”. A magyar irodalom kultikus szokásrendje a XIX. század közepén. (Mikszáth Kiadó, Bp., 1998. 65.) Dávidházi Péter könyve: „Vagy jöni fog.” Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben. (...) Szilágyi Márton: *Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói...* (...) Porkoláb Tibor: *Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben*, Miskolc, 1997; „Nagyjainknak pantheonja épül”. *Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd*, Budapest, 2005.; Porkoláb Tibor: *Kultusz és felejtés. Lévy József irodalmi és társadalmi státusza*. Ligatura 13. Megjelenés ideje: 2017. Porkoláb Tibor *Panteonizáció a XIX. századi magyar irodalomban* témaköréről több tanulmányban is értekezett: a panteonizáció és vizuális reprezentáció, valamint az emlékezet, a ceremonialitás és a panteonizáció kérdésköréről, az emlékbeszéd szempontjairól. „A hálás utókor” emlékjel-állítása mint rituális (ön)legitimáció... Az írópanteon szertartásmestere és a laudációs műfaji hagyomány a kultusz szerves része...

Praznovszky Mihály kifejti: az irodalmi kultusz mint *beállítódás* bizonyos szellemi vagy szentnek tekintett helyek felkereséséből, ereklyék, emléktárgyak gyűjtéséből, szövegek áhítatos gondozásából, szent idők megünnepléséből, szertartásokon való részvételtől áll; mint anyagi értékek rajongó, mértéket nem ismerő, mindenk fölötti tisztelete tehát teljes és feltétlen odaadás jellemző rá. A kultusz túlzása, imádata a tárgyat minden szóba jöhető vád alól eleve felmenti; mint *szokásrend, nyelvhasználat* túlnyomórészt olyan (magasztaló) kijelentésekben ölt testet, amelyeket sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, mert részleges tapasztalati ellenőrzésükre nincs mód.

Sokáig közmegegyezésnek számított: „A nemzet midőn jeleseinek szobrot emel, magának állít emlékoszlopot s midőn elhunyt jeleseit tiszteli, magát teszi tiszteletre méltóvá.” Az irodalmi kultusz tudatosította, hogy a magyar nép génuszai őrzik és továbbadják a nemzeti szellem őrlángját. Vörösmarty hitte és hirdette: „lesz még egyszer ünnep a világon”.

Közép-Európában a költők, írók kultusza sokszor hazafias cselekedetnek számított, mert ebben a térségben az irodalom különös nemzetépítő és nemzetnevelő szerepet töltött be, nemzeti programadó funkciója is volt. Amikor kortársak és az utódok a nemzet költőit, íróit magasztalták, önmaguk hitét és erejét is ünnepelték. A kiváló művészi teljesítményhez ezért volt szükség erkölcsi kiválóságra is. Gárdonyi művészete, élete, jelleme tanulságos és példaértékű, a személye felé irányuló tisztelet az életmű pragmatikus (társadalmi, politikai stb.) tartalma miatt is értékes.

Az irodalomértésnek ezernyi útja, lehetősége van. Keller Péter megtalálta dédapja művészetének alapvető célját az igazságszeretet – a megismerés megértés, a megértés szeretet nyomvonalán. Ismeri és tiszteletben tartja Hans Robert Jauß gondolatát: „Az igazi értelmezés ugyan sohasem jobban érti meg a szöveget, mint ahogyan azt annak szerzője értette, de bizonyára másként. Csak ennek a másnak olyannak kell lennie.”

Emberfogalom – Gárdonyi emberfogalma

Gárdonyi életét és műveit kutatva Keller Péter élményként élte meg: az irodalomban legnagyobb fantasztikum a kézirat- vagy gépiratpapírosra (ma már a számítógép képernyőjére) ígézett virtuális valóság. Örömet fokozta, amikor rájött, hogy dédapja remekműveiben föld és ég összeér, túl a narratívákon kitárul egy bibliai forrásból eredő, csodálatosan kinyíló dimenzió is.

Az írásnak mint alkotásnak az értelmezése esztétikatörténeti és irodalomtörténeti fogalomként Platónra mutat vissza, aki szerint a *teremtő* művészet a fontos, nem pedig a *mimetikus*. A világ és az ember teremtése a *Bibliában Mózes első könyvében* (más néven *Genézis* vagy *Teremtés könyve*) olvasható. A Biblia kimondja: Isten a Teremtő: az ember és a természeti világ, az élőlények az ő alkotásai. Hiszem és vallom: a Teremtő a világot a Semmiből, *ex nihilo/aus dem Nichts*, az embert az általa alkotott földből saját képére és hasonlatosságára – „ad imaginem et similitudinem” – teremtette.

Az ember a görögben *antróposz* – *felfele néző*. (Antr: felfele, *horaó* alakváltó ige: *nézek*) Aki felfele néz, felemeli a fejét, magasba nézve kapcsolatot keres és talál a Végtelennel. Felfele nézve, vagyis lélekben a Mennyei Jeruzsálem felé, remény van arra, hogy az ember szívét és lelkét is felemelje, hogy a Végtelennel, a teremtő Istennel kapcsolatot létesítsen és tartson. Az *Ádám* név jelentése: *ember* – földből vétetett. A latin *homo* szóban is benne van a *humus* szótő, a *humilis/humilitas* kifejezésben is, sőt a *humor* szógyökében is.

Vörösmartynál az *ember* „Ég és föld fia”, a szabadságharc letiprása után, „örült sár”. Az *emberek* című vers hírhedt definíciója: „Az emberfaj sárkányfog-vetemény.” Gárdonyi írói világa, hősei hasonlatosak Szophoklész Antigonéjának definíciójához: „Gyűlölni nem, csak szeretni születtem én.” Nála az ember: „Agyagedénybe zárt isten-sugár”. A *Láthatatlan ember* előszavában írja: „Az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan.” (Vö.: Reményik Sándor: „egy istenarc van eltemetve benned.”) Móricznál az ember: „Sárarany”... Nagy László kérdésbe rejtett költői öndefiníciója: „Mi vagyok én, ha e planéta / csak egy bevért margaréta! / Így is ember, se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre.” Oláh János költői emberfogalma: „Vitorla vagy / Megtér / szó a szóhoz, por a porhoz, / elemészt a föld, / nemcsak hordoz”.

Gárdonyi életműve tiszta forrás, magyar sorstükör, amelyben jobban megismerhetjük önmagunk és mások szebbik, emberibb arcát. Emberfogalma sugallatosan szép, költőien kifejező: „Agyagedénybe zárt isten-sugár az ember. Egyik valóság- és önismeret orientáló gondolata a *Titkosnaplóból* származik, az írói világképét meghatározó realista felismerés: „A világ szemében én csak kép vagyok. Egyiknek színes, másoknak csak árnyék; mindenképp csak annyira fontos, amennyire az ő élete érdekeit szolgálom...” Felismerte az írói hivatás hitből fakadó erkölcsi súlyát, az írói-értelmiségi lét felelősségét: „Az író munkájának az emberjavítást kell szolgálnia: nem Miseserét énekelni, hanem Alleluját az emberi élet jövőjén. Vödrönként hordani a tiszta vizet a lecsapolhatatlan mocsárba.” (*Titkosnapló*.)

Isten rabjai és a transzcendens dimenzió

Gárdonyi *Isten rabjai* című regényében a címtől kezdve a teljes tematika szakrális. Ha nem felszínes, hanem tényleges axiológiai értéket képviselő alkotás képes a gyönyörködtetésre, akkor annak az esztétikai minősége a hitelesség minőségjele. Harsányi Lajos, papköltő és író hagiografikus regénye az *Égi és földi szerelem* (1942) Árpád-házi Szent Margit életéről szól. Szent Margit élete és életszentsége sem érthető a misztikus *substitutio* tana nélkül. Ennek lényege, amint az Ige, a Bárány élete árán váltságdíjat fizetett az emberiségért, elégtételadást az összes bűnösért. Szent Margit a *mysterium passionis* jegyében vállalja a magyarságért a kegyelem-, irgalomszerző megszentelődést, szenvedést. Önként és ártatlanul érdemszerző célkitűzéssel bűnhődött Magyarországért, a tatárjárást követő időszakban. A magyarságért vállalta a vezeklést, hogy kiengesztelje az ég haragját, hogy az Úr kegyelmezzen a tatár dúlta magyar nemzetnek. Jancsi fráter olyan emlékezetes és mélyen rokonszenves karakter, mint a Rómeó és Júliában a felejthetetlen Lőrinc barát.

Az önfeláldozás és lemondás fenséges tana különösnek tűnhet, pedig az irgalmasságból és a második legfőbb parancsból ered: „*Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!*” Szent Margit önként vállalja Béla királynak, apjának a tatárjárás rettenetében

tett felajánlását, fogadalmának teljesítését. „Égi jegyesként” éli át Krisztus szenvedéseit, víziókban látja Mária, az „Égi Szűz” szépségét. Kolostori élete mögött a történelmi háttér, a kísértő rém: a tatárdúlás. Gárdonyi érdeme, hogy az *Isten rabjai* (1908), valamint Kodolányi remeke, a *Boldog Margit* (1937) is erőteljesen gazdagította Szent Margit kultuszát.

Az öreg tekintetes

A regény kiadásához készített utószavában Keller Péter egyre összetettebb értékkereső és értékelő módszerrel folytatja dédapja életművének katolikus nézőpontú, a Jézus-eszményre koncentráló értelmezését. Kamatoztatja és megújítja eddigi elemző szempontjait. Gárdonyi különös jelentőségű remekművét biblikus szemmel interpretálja: elhelyezi az életműben, felvázolja az egyes alkotások között lévő szellemi-lelki párhuzamokat, fejlődési összefüggéseket. Főképpen Sík Sándor és Tordai Ányos szellemében kutatja és tárja fel élet és irodalom egymást átható, motiváló, inspiráló hatásrendszerét. A regény irodalomtörténeti jelentőségét bizonyítja, hogy például Imre László *Az öreg tekintet*est Mikszáth és Móricz magasában értékelve is remekműnek tartja.

Keller Péter a Jézus-eszmény érvényesülését követve összefoglaló értelmezést ad Gárdonyi műveiről, külön a humoráról is. Gárdonyi a magyar sorskérdéseket szellemi-lelki mélységükben kutatja, tudatosítja és gazdagítja a magyarság örökségét. Műveibe beleágyazta az egyetemes magyarság megmaradásának a földi tereken túlmutató csodáját és sorsának értelmezését is. József Attila az esztétikai töredékeiben írja: „A nemzet: közös ihlet”, Németh László szerint: „A nemzet: közös vállalkozás.” – a jóra, igazra, szépre, szent dolgokra. Gárdonyinál a *nemzet közös emlékezet* hitben, emberség és magyarság összhangjában, Keller Péter a humor szakrális változatát külön is vizsgálja a Gárdonyi-„nagyregényekben”. A szelíd, „könnyecseppel megszentelt” humor jellemző az *Egri csillagok* (1897–1901), *A láthatatlan ember* (1900–1902) és az *Isten rabjai* (1906–1908) regényekre is. Keller meggyőzően bizonyítja: a magyarság maratoni győzelmének, az egri vári diadal csodájának hitbéli és keresztény értelmezése is lehetséges. Minden igazi műalkotás a kultúra része, genetikusan kötődik a kultuszhoz: az Isten-hithez.

Irodalmunk állampárti átírata

Németh László figyelmeztetése Gárdonyi utóéletére is vonatkozik: „műve azzal, hogy itthagya, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” 1945 után a „Lobogóknak Petőfi” időszakban megtörtént a költő pártállami kisajátítása. Ady és József Attila öröksége is különös ateista-materialista és marxista verziókban tudatosult. Horváth Márton *Lobogóknak: Petőfi* – jelszavából kormányprogram lett. A magyar irodalomtörténet értékszemléletét

főképpen Lukács György és Révai József szellemisége határozta meg: végső soron kommunista átirat lett belőle. Petőfi, Ady és József Attila képviselte a „haladó hagyomány”-t. Az állampárti kultúrpolitika, ideológia értékítélete vált a művészetek minősítő kritériumává.

A *forradalmiság* jegyében szorították félre Aranyt, peremre Babitsot, Kosztolányit, majd pedig kiderült, hogy Adynak és József Attilának is akadnak politikai, ideológiai, filozófiai szeplői. Végül már csak Petőfi állt minden gyanú fölött. A diktatúra egységes társadalmat és egységes kultúrát próbált kialakítani, a „közérthetőség” szimplex eszményének pedig leginkább Petőfi felelt meg, akinek szimbolikus tőkéjét ki is használta a Magyar Kommunista Párt, amely a költő politikai örökösének tüntette fel magát. Horváth Márton, a kultúrpolitikai vezetés második embere, sulykolta presszionálta Lunacsarszkij szovjet népbiztos meghatározását: Petőfi „*saját korának bolsevikje volt*”. A költő pártállami kisajátítása a magyar politikatörténetre és az irodalomtörténetre is kiterjedt. Az irodalom fő vonulatát a „forradalmiság” lózungjával kijelölő kánon meghozatalakor kizárólag a pártállami tekintélyelv döntött egy-egy író és költő jelentőségének megítélésében. A *marxista felfogás* szerint: minden, ami körülöttünk van, és minden, ami a versben található, összefügg a társadalom szerkezeti mozgásaival.

Mindezt a politikai-ideológiai torzítást hagyományaink, örökségünk elleni bűnnek tartjuk. A lobogóra tűzött költő szimbolikus tőkéjét mégsem sikerült teljesen kisajátítani, a Petőfi nevét viselő kör vitáin kapott először radikális kritikát a kommunista rendszer; 1956. október 23-án pedig a Petőfi-szobor előtt kezdődött az egyetemisták tüntetése...

A magyar irodalom története 1–6. jelentőségét (Főszerkesztő: Sötér István. Akadémiai Kiadó, Bp. 1964–1966.), a kortársak is érezték. A magyar irodalomtörténészek 60-70 %-t vonták be a sok-szerzős munkába. Népszerű nevén a „Spenót” bármennyire egyenetlen színvonalú volt, a szemléleti korlátai ellenére is – a túl- és agyonideologizált kulturális életben – jelentős hatást gyakorolt a az irodalmi kánonra, a kutatásra, a magyartanítás minden szintjére,. A domináló művelődéstörténeti megközelítése elavult volt már akkor is, de legalább szakmailag megbízható (szemben valamennyi elődjével). A „virágozzék minden virág” elve például a XX. századi szocialista irodalom túlértékelését jelentette, bár elégtételt adott a magyar irodalom méltatlanul háttérbe szorított óriásainak: Arany János és Madách Imre megfelelő elismertetésére, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Kassák Lajos életművének rehabilitálására. A hatkötetes szintézis lezárta a korábbi időszak áldatlan állapotát; minden hibája és fogyatékosága ellenére arra buzdította a kutatókat, hogy az átértékelés szükséges és lehetséges.

Az utókor Arany Jánoshoz való viszonyulása rendkívül tanulságos. „Miközben unos-untalan ideológiai szempontokra hivatkoztak, valójában igen rugalmasan kezelték az

ideológiát. A kanonizáció egyetlen elvet ismer igazán: a tekintély elvét. Például amikor Baránszky-Jób László vetette föl Arany János nagykőrösi korszakának jelentőségét, kevesen figyeltek oda. Merőben más lett a helyzet, amikor a jóval nagyobb befolyással rendelkező Sötér István erősítette meg ezt, és elő volt készítve a talaj a döntő áttöréshez, amit Németh G. Béla méltán nevezetes tanulmánya végzett el.” Az egyszerűen tény, hogy a magyar líra szelíd géniusza gazdag szókinccsel messze felülmúlta költőtársait. Szerb Antal szerint: „Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja” Hitte és vallotta: „Nekem áldott az a bölcső, / Mely magyarrá ringatott”. Nem Istennel perlekedő, nem fohászlelkű költő: a Teremtő alkotótársa, joggal nevezték a *ballada Shakespeare-jének*. A szellemi-lelki esztétikai értékeket teremtő poézisben talált életre szóló hivatást: küldetést.

Németh László Aranyt tartja *a legmagyarabb költőnek*. Ő sem keseregte a magyarságot, hanem alkotta. „Nincs irodalmunknak nagyobb költői erőkezlete nála. Sosem álltunk közelebb ahhoz, hogy egy elsőrangú összegezőt, egy Cervantest, Shakespeare-t, Arisztophanészt adjunk a világnak.” A nyelvébe zárt költő világhíre elmaradt, de már életében világirodalmi jelentőségűnek bizonyult *Dante* (1852) című költeménye: „Állottam vizének mélységei felett, / Sima volt a fölszín, de sötét, mint árnyék; (...) örvényeibe nem hatott le a szem, / Melyeket csupán ő – talán ő sem – ismert. // Csodálatos szellem!...”

Barta János Arany János-monográfiájában (1953) Arany „népi realizmusára” helyezte a hangsúlyt. Komlós Aladár igazságtevésre vállalkozott, bár bizonyos ellenszenvvel ítélte mindent, ami a *népnemzeti* irányhoz tartozott. Sötér István az irodalompolitikai kirekesztés után nemcsak Arany költészetét igyekezett „rehabilitálni”, hanem Madách nagy művét, *Az ember tragédiáját* és Kemény Zsigmond, sőt Jókai Mór regényeit is.

Baránszky-Jób László: *Arany lírai formanyelvének fejlődéstörténeti helye*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1957. Sötér István: *Nemzet és haladás. Irodalmunk Világos után*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1903. Németh G. Béla: *Arany János*. Kritika, 1967. 1. sz. Kötetben: ő, *Mű és személyiség*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1970. 7–41.

Németh G. Béla *Arany János* című tanulmánya (1967) a költő emberi és művészi mentalitását lélektani és poétikai szempontból is érzékenyen mutatja be. Németh G. Béla tanítványai *Az el nem ért bizonyosság* című kötetben (1972). bonckés alá vették Arany ötvenes évekbeli lírájának egy-egy jellegzetes művét. Dávidházi Péter, Arany irodalomkritikai nézeteit tárgyaló monográfiájában (1992), „*a magyar strukturalizmus atyjá*”-nak tette meg a költőt. Szili József az Arany-líra „*posztmodernségé*”-t emelte ki 1996-ban megjelent

könyvében. Arany mesterségbeli tudásában, művességében többé-kevésbé elleplezett (tudatos) nyelvjátékot lát: önmagában is megálló, az utókor bámulatát méltán kiváltó világlátást.

Sokáig a *forradalom* kifejezés vezette a divat-listát, *a kor hősei* mind *forradalmárok* voltak. De ezek végül rövid életűeknek bizonyultak, mint a divatok általában. A következő módi, a hódító divat jelszava a *paradigmaváltás*, amely több árnyalattal kecsegtetett. Tetszetős kifejezés, bár éppen az ifjabb generációk képviselői egyre kevésbé emlékeznek arra, hogy ez a kifejezés a latin grammatikában honos, ahol nem lehet őket az ember kénye-kedve szerint váltogatni. Ráadásul az ember tudja, az első deklinációjú főnevet nem lehet másként ragozni, akkor sem megyünk át *szellemi átalakuláson*, ha a második és harmadik, negyedik vagy ötödik deklinációt is hibátlanul tudjuk végig ragozni. A *paradigmák* azonban, legalábbis egyes történészek és irodalmárok szerint másként működnek. Szerintük *a paradigmaváltások radikális változásokkal* járnak együtt, a megelőző és a következő állapot összemérhetetlenül más. Valóban kételkednünk kel a tudományban, mint valóságos fejlődésben, ha nézetüket el akarjuk fogadni. De egyszerűbb lenne bevallani, hogy nem tudunk mit kezdeni ezekkel a szeszélyekkel, főleg akkor, ha a világosság, érethetőség erényéről nem akarunk lemondani valamiféle rabulisztika kedvéért.

Ma már annyira divatba jött a paradigmaváltások hóbortja, a paradigmák úgy elszaporodtak, olyan gyorsan váltják őket, mint mások a fehérneműt. A paradigmaváltásokat később a „képzetek”, „kutatói programok” követték, mindezek a koncepciók a tudás módját hangsúlyozzák, miközben a szőnyeg alá söprik mindazt, amit tudni lehet és kellene. Ezekhez következetes és precíz definíciókra sincsen szükség, erőltetett csábítást testesítenek meg. Ezek rendre azt vallották nagy okosságukban, hogy Isten nem több mint egy emberi gondolat...

A klasszikus modernség, avantgárd modernség után jött a posztmodernség, majd pedig a posztmodernség utáni modernség; mindegyik alapszava a francia *mode/divat* szóból ered. A modern, a posztmodern és a mai posztmodern utáni művészeti korszak embere elfelejti a Babits által is idézett bölcsességet: „Χαλεπα τα χαλα. – Ami szép, az nehéz” (Babits Mihály: *Örökkék ég a felhők mögött. (Vallomás helyett hitvallás)*) A jelenkor embere mindent tud, minden ért, ezt hiszi, hiába József Attila figyelmeztetése: „Még nem nagy az ember. / De képzeli, hát szertelen. / Kísérje két szülője szemmel: a szellem és az értelem!” (*Ars poetica*)

A mai akadémiai és egyetemi kánon szerint regnáló *mainstream irodalomtörténet-írás* szerint a színét változtató irodalom története lényegében *az irodalmi művek története, azok meg nyelvi alkotások*. Husserl és a fenomenológia a tudatot hangsúlyozta. („Szeretnék eljutni az Én-hez, de nincs honnan, mert mindig a tudatban vagyok.” Zalai Béla) A heideggeri iskolák hívei, a modernkori *hermeneuták* szerint: minden a nyelv, csak a nyelv létezik. a művek megértéséhez, értelmezéséhez nekik nincs szükségük biográfiára, a szerző ismeretére, a korszak történetére, a történelemre. Szerintük nincsen életközvetlenség, csak nyelvi

közvetítettség. Az életet és a történelmet, amint a transzcendens dimenziót is eltüntetik, kiszivattyúzzák az irodalomból, a művek értelmezéséből, pedig mindez gazdagítja az interpretációt, és elválaszthatatlanul hozzátartozik.

Hamvas Béla a *Patmoszban* megrendítő erővel hozza tudomásunkra döbbenetes felismerését: „... Kierkegaardnak *Az idő bírálata* című tanulmánya kezembe került. Nincs társadalom, nincs állam, nincs költészet, nincs gondolkozás, nincs vallás, ami van: romlott és hazug zűrzavar. Pontosan így van, gondoltam. De ennek valamikor el kellett kezdődnie. Elkezdtem keresni a sötét pontot. A proton pszeudoszt, vagyis az első hazugságot... Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a középkoron át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbre mutatott. A sötét pont még előbb van, még előbb. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt...”

Az álokoskodás mai dzsungeléből, a koncepciók, „forradalom”, „paradigmaváltás” stb. fogalomzavarából van kiút, ha figyelembe vesszük Jáki Szaniszló útmutatását: „Kopernikuszi fordulattal ért fel, hogy az elmének ne a megismerési módjára, hanem arra a képességére koncentráljunk, amellyel valamit megismerhet, vagyis mindenekelőtt megismerheti a dolgokat.” (Vö.: Jáki Szaniszló: *Egy elme világa. Szellemi életrajz hitről és tudományról.* Kairosz, Bp., 2003. 142-143.;146.)

Az állampárti-egypárti időszakban egyművű, ifjúsági regényíróra redukált Gárdonyi számos műve az olvasók és a tisztelők jóvoltából halhatatlannak bizonyult, velünk maradt, bennünk élt. A Gárdonyi-örökséget tisztelő olvasóknak nem kis vigasz, hogy a Gárdonyi-művek utóélete is világosan és meggyőzően bizonyítja: az irodalom nem kánonokban, hanem művekben és az olvasók szívében él.

Hogyan sáfárcodtunk örökségével?

Gárdonyi igazát életművének utóélete is bizonyítja: „A világ szemében én csak kép vagyok. Egyiknek színes, másiknak csak árnyék; mindenképp csak annyira fontos, amennyire az ő élete érdekeit szolgálom, mint a citrom vagy a szőnyeg vagy a gyertya vagy egyéb tárgyak, amelyek a boltban megvehetőek és használat után elvethetők.”

Erre kérdésre fényes választ adtak az olvasók a nevezetes *Nagy Könyv* pályázaton. A 2005-ös és 2006-os év folyamán a Magyar Televízió – a BBC hasonló műsorfolyamának mintájára – megrendezte *A Nagy Könyv* című vetélkedőt. Különbéféle fordulók, szavazásokon derült ki, hogy az olvasók számára melyik a legnépszerűbb, legközismertebb, legkedveltebb szépirodalmi olvasmány. Az *Egri csillagokat* jelölték meg a legnépszerűbb

regénynek. Annak öröme, hogy ezt a rendhagyó televíziós vetélkedést Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című műve nyerte meg, Eger Városa egy szoborpályázatot hirdetett, amelynek eredményeképpen létre jött egy Gárdonyi-térplasztika. Dobó István, Gárdonyi Géza és az Egri csillagok városában 2006 szeptemberében avatták fel Popovits Zoltán köztéri alkotását. Az egri Érsekkert észak-keleti oldalán, az Eszterházy Károly Egyetem Egészségház utcai épülete előtt található emlékhelyet két kandeláber és három pad között található: egy kőasztallapon az *Egri csillagok* bronz példánya nyitott oldalával lefele elhelyezve látható.

Eger és Gárdony a Gárdonyi-kultusz stabil központját képezik. Szőlősgyörök a Gárdonyi-kultusz révén felkerült az országos irodalmi és média-térképre. A györökiek elsőként tették ki az író arcképével díszített táblát a Balatonboglárról bevezető út mellé: „Gárdonyi település”. Devecser követte a jó példát, és ígéretesen tovább is lépett: most már egy Gárdonyi-emlékház létesítésén munkálkodnak...

A Gárdonyi-kultusz és a köztudat része, hogy Gárdonyi édesapja, Ziegler Sándor Mihály, (1823-1879) szász származású, evangélikus felekezetű gépészmérnök-feltaláló volt. „Kossuth fegyvergyárosa”: nemzeti hős. Sírja emlékhely a kápolnai csata színhelyének a közelében, a káli temetőben. A világosi fegyverletétel után teljes vagyonát elveszítette. Aradról menekülve az életét is alig tudta megmenteni. A Sopron megyei Nemeskérre hazatérve feljelentették, bebörtönözték. Nemeskér lakói azonban a védelmére keltek. Kérvényt írtak felmentésének az ügyében, azt állítva, hogy tévedés, névtévesztés történt... Az akkori zűrzavaros időkben az osztrák hatóságok helyt adtak a kérvénynek, Ziegler Sándor Mihály kiszabadult. Aztán szerte az országban családjával együtt járta vándorútját, nemzeti érzésű földesurak uradalmaiban főleg cséplőgépjavító mesterként vasmunkásként folytatta kenyérkereső foglalkozását. A nyughatatlan vérű apa tizenkét állomáshelyen fordult meg családjával: Szőlősgyörök, Balatonkenese, Akarattya, Agárd, Kiliti, Pátka, Székesfehérvár, majd Pest, Buda, Sály, Helyőcsaba; végül a Kálhoz tartozó Nagyút-puszta következett, ahol 1879. október 5-én tért meg Teremtőjéhez. Keller Pétertől tudjuk: Gárdonyi 21 településen lakott, hat helyen járt iskolába... Bejárta az ország tájait, megismerte híres borvidékeit...

Az egri vonatkozásokról csupán néhány tényt említek. Azt mindenki tudja, hogy Gárdonyi szerencsétlen házassága válással végződött. De azt már kevesebben ismerik, hogy az író a válást jogi és egyházi szempontból is rendezte, széthullt családját összegyűjtötte, magához vette gyerekeit. Édesanyja, Nemes Nagy Terézia lett a család éltető és összetartó ereje. (Szomorú tény: hiányzik még az egri köztudatból is, hogy Gárdonyi édesanyja, Ziegler Sándorné az egri Hatvani temetőben nyugszik.)

Keller Péter édesanyjától, Gárdonyi Emőke tanúsítja – sajnos, ezt még Egerben is kevesen tudják: 1945 után Gárdonyi Sándort, az író fiát presszionálták, hogy egy lemondó

nyilatkozatot írjon alá, állami kisajátítás céljából mondjon le a Gárdonyi-féle kis és nagy házról, meg a nagy kertről. Az közismert tény, hogy a Gárdonyi-kertben Eger városa művészlakásokat építtetett, az író kis házában pedig Gárdonyi-múzeumot működtet.

Megérdemeltük-e?

A Gárdonyi-településeken több helyen is (Eger, Gárdony, Szőlősgyörök, Devecser, stb.) kegyelettel – intézmények, utcák és terek, emlékhelyek névadásával is – őrzik az író emlékét. Gárdonyi életművének korjellemző utóélete bizonyítja, hogy az utókor a XX. század magyar kataklizmái ellenére sem volt iránta hálátlan. Gárdonyi a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja volt. Ady szinte megkövette, amikor a *Nyugatban* méltatta Gárdonyit és költészetét. A temetésén Kosztolányi búcsúzott a Nyugat nevében a „szelíd” írógénusztól, és vitte a koporsóját is a Líceumtól az egri vár Bebek bástyájáig, a kijelölt sírhelyig tartó gyászmenetben...

Gárdonyi a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja volt. Ady szinte megkövette, amikor a *Nyugatban* méltatta Gárdonyit és költészetét. A temetésén Kosztolányi búcsúzott a Nyugat nevében a „szelíd” írógénusztól, és vitte a koporsóját is a Líceumtól az egri vár Bebek bástyájáig, a kijelölt sírhelyig tartó gyászmenetben...

Ady Gárdonyi életében, 1912-ben hallatta szavát a *Nyugat* hasábjain, elismeréssel szólta Gárdonyiról és költészetéről, enyhítve ezzel a mellőzés fájalmát. Kosztolányi pedig a *Nyugat* nevében – a kegyelet végső pillanatában –, a koporsójánál zengett – mint hajdan Kölcsey ajkáról a Berzsenyi-emlékbeszédben – „az engesztelő szózat!”. A *homo aestheticus* oda emelte a „szelíd” génuszt, ahol mindig is, ma is látnunk kellene. Gárdonyi sosem követett el a *Nyugat* ellen „durva recensio”-t. Máig nem tudjuk, mi minden okozhatta, hogy a *Nyugat* annyira mostohán bánt Gárdonyival. Azt már ismerjük, mi okozta József Attila és a *Nyugat*, vagyis Babits konfliktusát, Németh László szakítását a *Nyugattal* több gyökerű, egy konkrét nézeteltérésben kulmináló est okozta. Gárdonyi és *Nyugat* kapcsolata feltárára vár.

A zárszóban vigasz és intelem rejlik. Keller Péter eddigi kutatómunkája számomra bizonyosság arra, mennyire ismeri és uralja képességeit, kiteljesíti talentumait. Már most megérdemli az Utassy-emblémát: „INRI – ÍRNI!” Számára a nagyapja, a Gárdonyi-biográfus Gárdonyi József példakép, de ő az adatgyűjtésen túl dédapja életművének szakrális vonulatát újszerűen értelmezi. Tudja, mit jelent Sík Sándor *Gárdonyi Ady Prohászka* című könyve (1929), mennyire igazak és fontosak Tordai Ányos állításai. Tordai nyomán felismerte Gárdonyi életében a metanoia/cursio, vagyis a megtérés jelentőségét. Fontos összefüggések vannak Gárdonyi és a kor nagy írói és a munkásságuk között, bár erről érdemben a kutatók

korábban nem beszéltek és jelenkorunkban sem szólnak. A legfontosabb felismerés: Gárdonyi műveinek szakrális dimenziójában kincsek rejtőznek, irodalmi, lelki kincsek, lelki táplálékok.

A jelenkori kánonképző, vagyis akadémiai és egyetemi irodalomtörténet-írás Gárdonyi Gézát a XIX. századvégi és a XX. századelői nagy magyar prózaírók mellett népszerű, tisztos, izgalmas, de nem a legnagyobbakhoz mérhetően jelentős íróként tartja számon. Ezt a *Nyugat* korában – Ady, Kosztolányi, Bródy és mások nagyra értékelő véleménye ellenére – kialakult és 1945 után is mindmáig folytatódó „hivatalos” besorolást és értékelést cáfolja az olvasók óriási szeretete, ragaszkodása Gárdonyi iránt, és az a jelentékeny szakirodalmi figyelem is, amely – főképpen az általános iskolában kötelezővé vált *Egri csillagok* hatására – az író és életműve felé irányul. A XX. század első felének hivatalos irodalomtörténeti Gárdonyi-recepcióját a *Nyugat* és köre határozta meg, amely által Gárdonyi kijelölt pozíciója mindmáig nincs összhangban az író és művét övező, igen jelentős kortársi és utókorai tisztelettel, elismeréssel: közösségi pozícióval. Feltűnő az ellentmondás Gárdonyi irodalmi teljesítménye, népszerűsége, és a mindmáig hivatalos és intézményes *elismertsége* között. Külön kérdés, hogy Gárdonyi miért társadalmi jelenségként vált és válik mindmáig izgalmas, különös és érdekesítő vizsgálatok tárgyává, miért emelte az utókor és emeli jelenkorunk olvasói közvéleménye is kultikus magasságokba az író és számos művét? Miért vélekednek Gárdonyi munkásságáról egyre többen úgy, hogy – izmusok és tekintélyelvű ideológiák, politikai, majd pedig posztmodern vezérelvek után – az író életműve korunkban sem kap értékének megfelelő elismerést?

Értékválságban tévelygő korunkban jó érzés leírni: Gárdonyi sosem volt elfeledett író, széleskörű és tartós népszerűségében a XIX-XX. század fordulóján a magyar irodalmának máig kiemelkedő alakja. Keller Péter felismerte: írásaival a magyar embereket akarta szolgálni, de mert felfelé igazodott, minden nemzet emberéhez szóló mondandóit művészi példabeszédek nyelvén fogalmazta meg. Gárdonyi az egyik legolvasottabb magyar regényíró. Emlékét szerte a Kárpát-medencében őrzik és ápolják. Életében 7 helyen tanult, legalább 21 településen lakott egri otthona előtt. Hat nyelven beszélt. Műveit az elemzők titokzatos és megfejthetetlen, szépséges és örök csodának érzik. „Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan”. (Antoine de Saint-Exupéry) Gárdonyi a „láthatatlanságot” az emberi lélek tükrére, az arcra vonatkoztatja. Nagy történelmi regényei „az arc a lélek tükre” szellemében íródtak. Ha pedig arra a kérdésre keressük a választ, hogy Gárdonyi írói, szellemi-lelki örökségével hogyan sáfárcodtunk a halála óta eltelt majdnem egy évszázadban, akkor az utókor minden hálája ellenére is azt kell mondanunk, Nagy Gáspár Németh László szellemi-lelki hagyatékának sorsára konkrétan vonatkozó szavával: „jobb és értőbb utókort remélt”.